

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Michał Kosznicki

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

1988 – mgr historii, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego

1997 – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, rozprawa doktorska „Kształcenie i wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa I-IV w.n.e”; promotor : Prof. dr hab. Juliusz Jundziłł

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

1990 -1997 – asystent, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego, Zakład Dydaktyki Historii

1997- 2013- adiunkt, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego, Zakład Dydaktyki Historii

2008-2009 – Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (umowa-zlecenie)

Od 2013 - starszy wykładowca, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego, Zakład Dydaktyki Historii

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2. ustawy a dnia 16 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Idee edukacyjne późnoantycznej sofistyki IV wieku.

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, nazwa wydawnictwa, rok wydania)

Michał Kosznicki, *Idee edukacyjne późnoantycznej sofistyki IV wieku*, Gdańsk 2014, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss.221

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Praca *Idee edukacyjne późnoantycznej sofistyki IV wieku* jest konsekwencją moich zainteresowań badawczych czasami późnego antyku, a w szczególności dziejami ówczesnej edukacji formalnej (szkolnej), i tej nieformalnej, realizowanej w środowisku rodzinnym. W swoich wcześniejszych poszukiwaniach naukowych koncentrowałem się na analizie materiałów źródłowych o proveniencji chrześcijańskiej, co zaowocowało pracą *Wychowanie i kształcenie*¹. Studia na dziejami późnoantycznej myśli pedagogicznej oraz obcowanie z literaturą patrystyczną w naturalny sposób przeniosło moją uwagę na drugą, pogańską „stronę” ówczesnych sporów i polemik. Strona ta, choć nie wydała w tym czasie gigantów myśli i pióra, będąc zarazem w ideowej defensywie, kultywowała tradycyjne modele i wzorce kulturowe. Stopniowe poznawanie dorobku (niestety, tylko w małym zakresie dostępnego w naszych czasach) autorów pogańskich żyjących w czasach intensywnej chrystianizacji ówczesnej kultury (tj. IV-V wiek) ujawniło nie tylko niewykorzystany potencjał źródłowy, ale przede wszystkim uświadomiło (po kwerendzie bibliograficznej) istotne luki w naszej współczesnej wiedzy o szkolnictwie późnoantycznym (np. o jego celach, metodach wychowania i kształcenia) oraz ówczesnych poglądach i zapatrywaniach na edukację dzieci i młodzieży. O ile stanowisko autorów chrześcijańskich (np. św. Jan Chryzostom, św. Bazyli) zostało w tych obszarach solidnie zbadane, o tyle autorzy pogańscy, zarówno z kręgów sofistycznych (tzw. trzeciej sofistyki) jak i filozoficznych (neopłatońskich), nie doczekali się istotnych całościowych, analitycznych studiów. Co warto podkreślić to fakt, że we współczesnych badaniach można zauważyć raczej tendencje do skupiania się na stronie faktograficznej i prosopograficznej (np. prace R. Cribiore, czy na naszym gruncie studium E. Szabat analizujące środowisko późnoantycznych retorów) niż na próbie całościowej rekonstrukcji zapatrywań pedagogicznych elit pogańskich późnego cesarstwa. Inspirującym dla mnie impulsem była także chęć przyjrzenia się z bliska środowisku, które reprezentowało wartości i idee powoli odchodzące w przeszłość, ustępujące przed tym co nowe, prężne i dynamiczne, a zarazem świadome swojego związku z bogatą i chwalebą przeszłością. Z racji znaczenia i reprezentatywności przedmiotem analizy objąłem prace trzech wiodących

¹ M. Kosznicki: *Kształcenie i wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa od I do IV wieku*, Gdańsk 1999, Wydawnictwo UG, s.187

postaci IV-wiecznej sofistyki tj. Libanusza (edycja R.Föerster), Temistiusza (edycja H.Schenkl) i Himeriusza (edycja A.Colonna i F.Dübner).

Podstawą pracy jest zespół źródeł związanych z literacką i dydaktyczną działalnością greckojęzycznych sofistów żyjących w IV wieku na terenie cesarstwa rzymskiego. Tego typu materiał jest trudny w analizie, nie tylko ze względu na warstwę językową, ale i ze względu na specyfikę narracji, stąd też nieczęsto jest obiektem zainteresowania badaczy. Twórczość sofistów – nauczycieli była różnorodna pod względem formy (np. mowy, listy, progymnasmata), ale zazwyczaj nacechowana dydaktycznym duchem. Znajdziemy w niej zarówno odniesienia do realiów, jak i nagromadzenie różnorodnych toposów, powielanych przez wieki w materiałach mających szkolny charakter. Konsekwencją tego było ciągłe pytanie o oryginalność bądź wtórność analizowanych informacji, o to co jest przyjętą konwencją a co własnym przemyśleniem autora. Interpretacji nie ułatwiała erudycyjność niektórych tekstów (np. listów Libanusza), pokazująca zarazem swoisty kod intelektualny którym porozumiewały się późnorzymskie elity.

Przedmiotem zainteresowań badawczych w ramach realizowanego projektu były zagadnienia nie zauważane (i nie podejmowane) w badaniach historyczno-pedagogicznych (zarówno na gruncie krajowym jak i zagranicznym) np. dotyczących funkcji wychowawczych ojca czy funkcji dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela-sofisty. Dodatkowo celem pracy była systematyzacja poglądów i zapatrywań pedagogicznych części elit pogańskich późnego cesarstwa, będących pod ideologiczną presją coraz silniejszego chrześcijaństwa. Działania te wymagały łączenia różnych obszarów badawczych. Praca nad tekstami sofistów wymagała łączenia badań z historii wychowania z filologią klasyczną, filozofią, historią kultury i przede wszystkim pedagogiką.

Praca składa się z czterech zasadniczych rozdziałów. W rozdziale pierwszym scharakteryzowałem środowisko greckich sofistów działających na terenie imperium rzymskiego z uwzględnieniem ówczesnych ośrodków edukacji retorycznej oraz wzorców kulturowych upowszechnianych w szkołach prowadzonych przez sofistów. Przybliżyłem także postacie trzech wspomnianych sofistów, koncentrując się przede wszystkim na ich działalności nauczycielskiej. Rozdział drugi poświęciłem wybranym aspektom refleksji sofistów nad kształceniem formalnym np. celom edukacyjnym które próbowali realizować w swoich szkołach czy ich wyobrażeniom o dobrym nauczycielu, uczniu, pedagogu. W tym miejscu przyjrzałem się także wyznawanym przez sofistów ideałom wychowawczym. Rozdział trzeci wypełniły treści odnoszące się do zapatrywań Libanusza, Himeriusza i Temistiusza na rodzinę jako środowisko wychowawcze. Przeanalizowałem w nim między

innymi kwestie ich stosunku do więzów rodzinnych, zadań wychowawczych przypisywanych rodzicom, a szczególności ojcom rodzin. Ostatni rozdział pracy wypełniła analiza problematyki formacji intelektualnej i etycznej władcy rzymskiego, tak jak ją sobie wyobrażali interesujący nas autorzy.

Przeprowadzone badania pozwoliły na sformułowanie uogólnionych wniosków takich jak np:

- w centrum działalności dydaktyczno- wychowawczej analizowanych sofistów (Libanusza i Himeriusza) było nauczanie retoryki (*logoi*) a ideałem edukacyjnym do którego dążyli było takie uformowanie młodego człowieka, aby sprawność językowo-literacka współbrzmiała z jego szlachetnością i roztropnością (*sofrozynie*). Dla Temistiusza, dostrzegającego słabości edukacji retorycznej, celem perspektywicznym była synteza kształcenia retorycznego z filozoficznym.

- w procesie kształcenia sofistów fundamentalne miejsce przypisywali nauczycielowi, współdziałającemu z rodziną ucznia (przede wszystkim ojcem) oraz pedagogiem.

- rodzinę jako środowisko wychowawcze sofistów postrzegali przez pryzmat możliwości współuczestniczenia jej w realizacji ideałów *paidei*. Rodzina była uważana przez nich za naturalne i cenne ogniwo życia społecznego.

- partnerem dla sofistów w procesie edukacji ucznia był ojciec rodziny. Swoisty *patrocentryzm* wynikał z funkcji jaką mu przypisywali, a więc osoby odpowiedzialnej za materialny poziom życia rodziny, edukację dzieci, kształtowanie ich postaw moralnych i generalnie, wprowadzanie młodego człowieka w świat kultury. Z tego też wynikało zainteresowanie sofistów właściwymi relacjami pomiędzy ojcem a synem (synami).

- mniejsze zainteresowanie przejawiali wobec matek i ich działalności opiekuńczo- wychowawczej.

- dostrzegali znaczenie odpowiedniej edukacji władcy, co najpełniej wyraził w swojej twórczości Temistusz, widząc jej oparcie na fundamencie kształcenia filozoficznego.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych)

Poza zaprezentowaną powyżej problematyką w kręgu moich zainteresowań naukowych jest kilka innych nurtów badawczych, realizowanych przeze mnie po uzyskaniu stopnia naukowego doktora.

Do pierwszej grupy mogę zaliczyć zagadnienia, które ujawniły się w wyniku analizy późnoantycznych źródeł przynależnych do tzw. trzeciej sofistyki, a odnoszących się do

dorobku Libaniasza, Temistiusza i Himeriusza. W bogatej twórczości IV-wiecznych greckich sofistów odnaleźć można liczne odniesienia nie tylko do interesujących mnie zagadnień pedagogicznych, ale i religijnych, społecznych i kulturowych. Efektem tych badań był analiza obrazu „barbarzyńcy” we wspomnianym powyżej materiale źródłowym (*Obcy w twórczości późnoantycznych sofistów*, Antiquitas XXIX (Grecy, Rzymianie i ich sąsiedzi, pod red. K.Nawotki i M.Pawlak), 2007, s.327-334), pokazująca zarazem jak sofisci szukali określenia nowych relacji ze światem barbarzyńskim w zmieniających się gwałtownie realiach IV wieku. Do nurtu badań nad świadomością i tożsamością sofistów należy także artykuł (*Przeszłość ateńska w mowach Himeriusza – w druku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.) poświęcony ich identyfikacji z helleńską przeszłością (np. z postaciami, wydarzeniami) do której odwoływali się w swojej twórczości i nauczaniu.

Do tematyki historyczno-pedagogicznej pośrednio nawiązałem w artykułach poświęconych obrazowi ojca i jego funkcji opiekuńczo-wychowawczych w twórczości Libaniasza i Temistiusza. (*Obraz ojca-filozofa w późnoantycznych mowach Temistiusza*, w: Społeczeństwo i religia w świecie antycznym. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej (Toruń, 20-22 września 2007 r.) pod redakcją S.Olszańca i P.Wojciechowskiego, Toruń 2010, s. 401-409; *Odpowiedzialność wychowawcza ojca w opinii Libaniasza*, w: ANΘΡΩΠΟΝ ΖΗΤΩ. Szukam człowieka. Ks. Pamiątkowa ofiarowana Prof. K. Głombiowskiemu. Praca zb. pod red. A. Marchewki, Gdańsk 2012, s.191-199). Oba artykuły były próbą wydobycia spod retorycznej powłoki rzeczywistych zapatrywań sofistów na pozycję ojca w rodzinie, jego relacji z dziećmi czy też formułowanych wobec niego obowiązków wychowawczych i edukacyjnych.

Sprawa konfrontacji ideologicznej pogańsko-chrześcijańskiej znalazła także swoje miejsce w twórczości sofistów jak i w literaturze patrystycznej. Podjęcie tego zagadnienia zaowocowało dwoma artykułami dotyczącymi polemik toczonych na przełomie IV i V wieku wokół święta Kalend styczniowych. (*Polemika wokół Kalend styczniowych*, w : Christianitas Antiqua. fontes et commentationes. Vol.II. Kapłaństwo i Urząd, Gdańsk 2009, s.230-239; *Libaniasz i święto kalend styczniowych*, Antiquitas, 2010, XXXI, s. 157-162). W powyższych artykułach, w których zanalizowałem teksty Libaniasza, Jana Chryzostoma i Asteriusza z Amazji, skoncentrowałem się głównie na pokazaniu napięć kulturowych pomiędzy poganami i chrześcijanami, ale także na charakterystyce ówczesnej obyczajowości. Wykazałem jak z różnych pozycji ideowych opisywano Kalendy styczniowe i jakie wartości przypisywano tym uroczystościom.

Badania nad tekstami późnoantycznych sofistów zamyka cykl prac będących polskimi tłumaczeniami wybranych tekstów Libaniasza, Temistiusza i Himeriusza (np. oracji, progymnasmatów). Wymienię tu: Mowa Temistiusza *O umiarkowaniu w uczuciach albo miłości do dzieci*, w: W kręgu badań przeszłości życia rodzinnego, tom 1, Pr. zbiorowa pod red. B.Stawoskiej-Jundziłł, Bydgoszcz 2007, s.187-195; Późnoantyczna mowa pogrzebowa Himeriusza z Prusy po śmierci dziecka, w: W kręgu badań przeszłości życia rodzinnego, tom 1, Pr. zbiorowa pod red. B.Stawoskiej-Jundziłł, Bydgoszcz 2007, s.197-204 ; Libaniasz, Czy należy się zenić (Thesis 1), *Kultura, Edukacja, Rodzina, Gender Studies. Antyk-Polska. Prace Katedry Historii Edukacji i Wychowania w Rodzinie* 2011, nr II, s. 221-228; Himeriusza pochwała miasta – *O Konstantynopolu* (Or.41), *Christianitas Antiqua. Fontes et commentationes IV*, 2012, s.115-118 i Himeriusz, Mowa 41 (*O Konstantynopolu*) przekład, *Christianitas Antiqua. Fontes et commentationes IV*, 2012, s.119-123; Materiały te opatrzyłem wstępami i wyjaśnieniami, przybliżającymi współczesnemu czytelnikowi hermetyczną twórczość sofistów.

Do drugiej grupy zagadnień zaliczyłbym badania nad myślą pedagogiczną wczesnochrześcijańskich pisarzy i ich refleksją nad rodziną jako środowiskiem wychowawczym. Koncentracja na tym temacie zaowocowała publikacją *Kształcenie i wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa od I do IV wieku*, Gdańsk 1999, Wydawnictwo UG, s.187 będącą wersją pracy doktorskiej i podsumowaniem badań nad tekstami łacińskich Ojców Kościoła. W pracy tej przedstawiłem zapatrywania i przemyślenia łacińskich autorów chrześcijańskich (np. Tertuliana, Ambrożego) m.in. na takie zagadnienia jak rolę środowiska rodzinnego w wychowaniu dzieci, zadania opiekuńczo-wychowawcze matki i ojca czy naturę dziecka. Zanalizowałem także kwestie teleologii działań wychowawczych, stosunku do wykształcenia klasycznego czy roli nauczyciela. W konkluzji końcowej pracy stwierdziłem, że w odniesieniu do stawianych celów wychowawczych pisarze zachodniochrześcijańscy stworzyli zwarty system pedagogiczny, który miał być realizowany poprzez działalność wychowawczą rodziny. Zakres tej działalności tj. zadania wychowawcze matki, ojca, opiekunów, krewnych były w dużej mierze adaptacją wzorów wypracowanych przez teorię i praktykę wychowawczą społeczeństwa rzymskiego. Z tego samego kręgu tematycznego i źródłowego pochodzą artykuły poświęcone młodzieży (*Obraz młodzieży w twórczości zachodnich Ojców Kościoła (do końca IV wieku)*, *Studia Pedagogiczne .Zeszyty Naukowe WSP, Zeszyt 34*, Bydgoszcz 1998, s.83-91) oraz wybitnym postaciom IV-wiecznej elity społeczeństwa rzymskiego – Ambrożemu i Auzoniuszowi (*Kobiety w życiu i twórczości św .Ambrożego*, w : *Partnerka ,matka, opiekunka. Status kobiety*

w starożytności i średniowieczu. Praca zb. pod red. J. Jundziłła, Bydgoszcz 1999, s. 222-230; : *Korespondencja rodzinna Auzoniusza – przyczynek do obrazu rodziny późnorzymskiej*, w: *Domus et Familia. Ideały i realia życia rodzinnego*. Prac. zb. pod red. I. Błaszczyk i J. Jundziłła, Bydgoszcz 2000, s. 79-84.). Zamknięciem tej sekwencji badawczej był artykuł analizujący postać dziecka występującą w wybranych tekstach hagiograficznych z IV-VI wieku np. *Vita s. Martini, Vita Ambrosii (Dziecko w łacińskiej hagiografii późnoantycznej*, w: *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie. Starożytność i społeczeństwo*, prac. zb. pod red. J. Jundziłła i D. Żołędź-Strzelczyk, tom 1, s. 234-242, Bydgoszcz 2002). Wskazałem w nim, z jednej strony, na schematyzm w prezentacji dziecka i brak odniesień do realiów życia dzieci w późnoantycznym świecie, a z drugiej strony, na ich obecność w kontekście taumaturgicznej działalności świętych.

W związku z pracą naukowo-dydaktyczną w Zakładzie Dydaktyki Historii Instytutu Historii UG w zakresie moich zainteresowań znalazły się kwestie związane z nauczaniem szkolnym historii (metodyką) oraz dydaktyką szkoły wyższej. Opublikowałem wraz z Prof. UG dr hab. Anną Paner dwukrotnie wznawiany podręcznik akademicki (*Metody wprowadzania, utrwalania i kontroli nowego materiału na lekcjach historii*, Gdańsk 1999 wyd. II poprawione, ss. 137; Gdańsk 2003 wyd. III poprawione, ss. 127) poświęcony zagadnieniom metodycznym nauczania szkolnego historii. W roku 2009 zanalizowałem treść wybranych polskich podręczników z historii pod kątem obecności w nich zagadnień dotyczących dziejów Czech i Słowacji (*Czesi, Słowacy i ich dzieje w polskich podręcznikach historii*, *Wiadomości Historyczne* 2009, nr 1, s. 42-50) W tym samym obszarze mieściła się moja aktywność na forum Komisji do Oceny Podręczników Szkolnych PAU, która zaowocowała recenzjami podręczników z historii starożytnej (*Ocena podręcznika: Ewy Wipszyckiej: Historia dla maturzysty. Starożytność*. Wyd. Szkolne PWN, w: *Prace Komisji do Oceny Podręczników Szkolnych*, pod red. A. Kastorego i G. Chomickiego, tom V, Wydawnictwo PAU, Kraków 2007, s. 29-34; *Starożytność w podręczniku: J. Choińska-Mika, W. Lengauer, M. Tymowski, K. Zielińska, Historia 1. Zakres podstawowy. Liceum i technikum, WSiP, Warszawa 2007*, *Prace Komisji PAU do spraw podręczników szkolnych*, Kraków 2010, t. VIII pod red. G. Chomickiego, s. 63-68). Badania nad teoretycznym i praktycznym kształceniem nauczycieli historii przyczyniły się z kolei do powstania dwóch artykułów odnoszących się do akademickiego procesu edukacji dydaktyczno-historycznej studentów (*Praktyki pedagogiczne studentów historii Uniwersytetu Gdańskiego*, w: *Praktyczne kształcenie kandydatów na nauczycieli historii*, pod. red. J. Mazur i A. Zieleckiego, Rzeszów 1998, s. 135-140; *Cele i treści kształcenia dydaktyczno-historycznego w opinii studentów*, w: *Dydaktyka historii jako*

dyscyplina akademicka wobec wyzwań współczesności. Praca zb. pod red. L.Kudły i Cz. Nowarskiego, Kraków 2008 s., 135-148).Uzupełnieniem tego obszaru aktywności był mój udział autorski (jako współautor, wraz z J.Pudliszewskim i S.Kotarskim) w rozbudowanym pakiecie edukacyjnym z historii dla klas 1-3 szkoły średniej obejmującym program nauczania, cykl trzech podręczników i poradników dla nauczycieli (w latach 2002-2005, Wydawnictwo Wiking, Wrocław).

Kotarski